
Mit forhold til Søren Kierkegaard og Dyrehaven

Af Benny Andersen

For et stykke tid siden fandt jeg, i en skuffe med gamle breve og optegnelser, en lille, tyk, indbundet, laset notesbog. Det viste sig at være den samme notesbog, hvori jeg fra året 1949 til lidt over midten af halvtredserne havde nedfældet forskellige visdomsord og sentenser, som jeg ville lægge mig på sinde dengang. Og nu kunne jeg så, mange år efter sidde og nikke mere eller mindre genkendende til en broget række skriftsteder, spændende fra Jacob Paludan og Jens Kruuse til Kafka, William Blake og Leonardo da Vinci, og med alderens bagklogskab konstatere, hvor meget eller hvor lidt af det, der var blevet hængende.

Men godt en tredjedel inde i bogen spidsede jeg øjne, for nu blev de kortere citater og aforismer afløst af lange passager, stadig prentet med min lille gnidrede, næsten stenografiske håndskrift. Bogens sidste 80 sider består af lutter Kierkegaard-afskrifter, både fra Enten-Eller, Stadier på Livets Vej og Begrebet Angest, men også fra Smulerne og Uvidenskabelig Efterskrift og fra forskellige kortere værker. Disse notater svarer nemlig til et vendepunkt i mit liv og i mit knap påbegyndte forfatterskab. Det skal ikke forstås sådan, at Kierkegaard gjorde mig til forfatter, snarere tværtimod. For at beskrive hvad der skete, må jeg næsten tale Kierkegaardsk: ved at få mig til at holde op med at skrive, fik Kierkegaard mig for alvor sat i gang med at skrive.

Den ydre historie har jeg beskrevet andetsteds, i kapitlet *Tilskyndelser* i bogen *Barnet der blev ældre og ældre*. Her skal bare kort refereres, at jeg efter en opmuntrende modtagelse af nogle ungdomsdigte, trykt i *Heretica*, havde fået både en digtsamling og en novellesamling returneret. Det gjorde mig nedtrykt, usikker og desorienteret. På et tidspunkt blev jeg så desperat, at jeg begyndte at læse Søren Kierkegaard, og det var sandelig ikke noget nemt skridt for mig. Som ganske ung havde jeg nemlig hørt, at man kunne blive sindssyg af at læse ham, og det var ikke noget for mig. Men nu følte jeg, at jeg ville miste forstanden, hvis jeg ikke gjorde noget virkelig radikalt, og af de tre vildeste muligheder, selvmord, druk eller Kierkegaard, valgte jeg den vildeste.

I begyndelsen af mit Kierkegaard-trip skete der imidlertid det, at jeg mod forventning blev kraftigt oplivet. Min sprogsans blev stimuleret helt ud i det euforiske af den ene forbløffende vending efter den anden, og jeg fik vendt op og ned på alle tillærte forestillinger. Til eksempel gik mine begreber om dæmoni i retning af grev Dracula og andre ondskabsfulde

galninge, som under høje hyl kastede sig over uskyldige kvinder, børn og smådyr. Hvorimod Kierkegaard definerede det dæmoniske som angsten for det gode! Den tanke, at det virkelig dæmoniske var fejhed, det indesluttede, angsten for at åbne sig, at det dæmoniske var tomhed, indholdsløshed, kedsommelighed – det var for mig noget hidtil uhørt.

Det Gode, derimod, var *friheden*, forstået som det udvidende, det åbnende, det befriende, herunder *sproget*, som frelser én fra den dæmoniske indesluttethed, stumheden, dét der gør at man ikke vil rykke ud med sproget. Omend jeg i begyndelsen følte mig stum af beundring over Kierkegaards paradoksale udsagn, som f.eks. at det negative var højere end det positive. At uvished er bedre end vished og klogskab, fordi uvished giver én bedre plads til at røre sig. At man nok skal bruge sin forstand, men ikke for at få sig *en højere hopsasa*, som det hedder et sted, nej, bruge sin forstand så meget, at man bliver opmærksom på det uforståelige. Og hermed menes ikke det dunkle, men det som er totalt forskelligt fra det erkendelige. Det var guf for min ungdommelige forstand, skønt adskilligt hos Kierkegaard selv var mig uforståeligt og delvis stadig er. Men jeg trykkede næsen og forstanden mod ruden uden at kunne se mig møt på de mest æggende og ubegribelige formuleringer. Enkelte af dem er gået mig i blodet, eller i hodet, side om side med besynderlige linjer af gamle salmevers, som man lærte udenad i barndommen, aldrig rigtig kom til at forstå, men altid har i sig. På samme måde vil jeg aldrig kunne slippe en sætning som »at Individet har sig selv udenfor sig selv i sig selv«. Uforglemmeligt.

I det hele taget Kierkegaards strenghed over for de kloge, bedrevidende, selvretfærdige, og hans mildhed og solidaritet med de små, de svage, de enfoldige; og side om side med strengheden hans generøsitet, hans frodige, utrættelige humor. Her må jeg indskyde en fodnote, hvad der vil være i god kierkegaardsk ånd, eftersom – for nu yderligere at forudskikke en fodnote til den senere fodnote – ingen anden forfatter vel har udtrykt sig så omfattende i fodnoter, forord, mellemord og efterord. Nogle af hans vigtigste værker er efterskrifter, som både i omfang og væsenlighed overgår de værker som de kommenterer. Men for at komme til min egentlige fodnote: Kierkegaard har som bekendt gjort det vanskeligt at forholde sig til hans skrifter (som han siger et sted: Jeg er en ven af vanskeligheder . . . det var endnu en fodnote) – idet han selv strengt taget kun vedkender sig sit religiøse forfatterskab og har overladt resten til sine opdigtede forfattere under adskillige pseudonymer. Alligevel vil jeg i det følgende fremture med at anvende Kierkegaards eget navn i flæng, så må man for min skyld gerne kalde det et påduttet pseudonym for hans egne pseudonymer.

Altså: hans humor. Tag hans forhold til læserne, eller til læseren, hin enkelte læser, for han ville netop ikke behage en stor læserskare. Et sted hedder det: »Med venstre Haand rakte jeg Enten-Eller ud i Verden, med Høire *To opbyggelige Taler*; men Alle grebe de eller saa godt som Alle med deres Høire efter den venstre Haand.«

At være i stand til at benævne et af sine hovedværker et venstrehåndsarbejde, det vidner for mig om suveræn humor. Men i slutningen af *Stadier paa Livets Vej* får han oven i købet fornemmelse af, at selv hin enkelte læser forlængst er stået af: »M. k. Læser! – dog til hvem taler jeg? Der er maaskee slet ingen blevet tilbage.«

Men i stedet for så at standse går han videre: »Forsaavidt er der da slet Intet at haste efter, jeg har Tiden og Dagen for mig selv, og kan uforstyrret uden at incommodere Nogen tale med mig selv om mig selv.« Han anvender derpå de resterende sider, ikke alene til at filosofere videre over sit forhold til det religiøse, nej han giver sig til at lovprise og forsvare København, som nogle af hans landsmænd regner for en lille, kedelig by, men som han finder »at være det lykkeligste Opholdssted, som jeg kunne ønske.« Og kort efter kommer så afsnittet om modersmålet, den berømte kærlighedserklæring til det danske sprog, som samtidig er den mest præcise og skarpsindige karakteristik af det. Det afsnit som sidenhen er blevet citeret i mangfoldige antologier og skolebøger, det skrev han efter at have afskrevet sin sidste læser. Lad så de lærde strides om, hvorvidt man skal kalde det sublim humor eller skæbnens ironi.

I tilgift illustrerer han rundhåndet sine tankebevægelser med vitser og anekdoter, brandere og ordspil. En af mine yndlingshistorier er den om sprogforskeren, orientalistens, der er ved at spekulere sig vanvittig over en *vokalisation*, en prik over et ord, en prik han ikke har set før på dette sted, en prik som efter hans mening overhovedet ikke bør kunne forekomme på det sted. Da hans kone har ventet længe nok med aftensmaden, går hun ind til ham og finder ham dybt fortvivlet over den formastelige prik, som er ved at gøre ham gal. Konen smiler og siger, at det ikke er noget at tage sig så nær, det skal man da bare blæse på. Og det gør hun så, hun blæser, og vokalisationen forsvinder, for den var kun et snustobakskorn. »Glad ilede den Lærde tilbords, glad over, at Vocalisationen var forsvunden, endnu gladere over sin Kone.«

Og så kommer moralen: hvis den lærde mand ikke havde været gift, var han nok blevet sindssyg og havde måske taget flere andre sprogforskere med sig. Derfor skal man leve i god forståelse med det andet køn, slutter historien.

Et ganske særligt indtryk på mig gjorde Kierkegaards evne til at anbringe velkendte ord i hidtil usete og hidtil utænkelige sammenhænge, så ordets oprindelige betydning træder klarere frem netop på denne nye baggrund. Et sted siges det, at den eneste værdige måde at forstå det guddommelige på er, at man i frihed tilegner sig alt hvad der tilkommer én, både det glade og det sørgelige. Og så kommer det: ». . . ja jeg synes, at man blot behøvede at sige det højt til et Menneske for at gøre ham misundelig paa sig selv.«

Misundelig er noget man er på andre, ikke at unde andre et eller andet. Men at blive misundelig på sig selv! Den interesserede læser vil kunne finde adskillige spor efter denne sproglige oplevelse i min lyrik.

Til at begynde med lod jeg mig opsluge af Kierkegaards værker, glemte

mig selv og min øjeblikkelige situation. Den gode forfatter er den, der formår at rive læseren med sig, så denne glemmer sig selv. Den store forfatter er den som, netop i det øjeblik hvor læseren helt har glemt sig selv, med ét får ham til at møde sig selv, ansigt til ansigt.

Jeg følte mig truffet i mit inderste, følte mig *set* for første gang ved at læse følgende:

»Og dette er det Sørgelige, naar man betragter Menneskenes Liv, at saa Mange henleve deres Liv i stille Fortabelse; de udleve dem selv, ikke i den Betydning, at Livets Indhold successivt udfolder sig, og nu eies i denne Udfoldelse, men de leve dem ligesom ud af sig selv, forsvinde som Skygger, deres udødelige Sjæl henvejres, og de ængstes ikke ved Spørgsmaal om dens Udødelighed, thi de ere jo allerede opløste før de døde.«

Jeg følte at signalementet passede på mig, jeg havde nær sagt på en prik, hvis man tænker på ovennævnte prik, der bare var til at blæse på. Det skulle jeg ikke have noget af! Nu forstod jeg, at det gjaldt om at ville. Og der var ikke så meget tale om at vælge mellem at ville det gode eller det onde som om at vælge *det at ville*. Det kom ikke så meget an på at vælge det rigtige, det drejede sig om at lægge al sin lidenskab i selve det at vælge. At vælge eller ikke at vælge, det var sagen. Og at vælge ville sige at blive sig selv, at træde i kraft, at eksistere, til forskel for bare at være til.

Jeg indså, at det for mig gjaldt om at vælge det etiske. Dels havde mine hidtidige skrivelser bragt mig flere skuffelser end glæder, og min klamren mig til mit digteri havde jo kun ført mig hen til min nuværende fortabte tilstand. Dertil kom at Kierkegaard ikke satte digterne særlig højt. Digterne var sådan nogle underlige, forvirrede størrelser, der vimsede ud og ind ad de forskellige eksistens-sfærer, men trak følehornene til sig, når det virkelig brændte på. Selv den digtertype, der nåede længst i sin udvikling, den humoristiske digter, bestod ikke den afgørende prøve, vovede ikke springet over i den religiøse sfære. Han fatter nok at lidelse er en væsentlig del af eksistensen, eftersom humor kommer af smerte, så man derfor både græder og ler når han taler. Og så kommer Kierkegaard med en vidunderlig formulering: »Han rører Existentsens Hemmelighed i Smerten, men saa gaer han hjem igen.«

Altså valgte jeg det etiske. Jeg besluttede at holde op med at skrive, afstå fra min selvoptagethed og anvende den derved frigjorte energi på mine nærmeste, i de nærmeste krav. Et godt grundlag havde jeg derved, at jeg allerede var gift og havde et barn og således var godt i gang med at realisere det almene. Men derfra gik jeg til værks på en måde, som jeg nu mange år senere kan se var og er karakteristisk for mig: på trods af al tillært dualisme mellem sjæl og legeme, mellem ydre og indre, har jeg fra barndommen bevaret en magisk tro på at det ydre og det indre er ét og samme. Det er jeg ikke ene om. Troen på magiske ritualer og besværgelser går igen i adskillige daglige foretelser inden for reklame, politik, popsange. Denne tandpasta gir dig selvtillid; klæder skaber folk; en ny frisure, en ny partifarve, en ny kostplan vil gøre dig til et nyt menneske. Alligevel tør jeg godt rose mig af at være kommet med et ret originalt

bidrag til denne europæiske form for voodoo: ved bevidst at ændre min håndskrift troede jeg at kunne blive et bedre menneske. Tidligere var kun min mor og min kone i stand til at læse de breve, jeg sendte hjem fra Norge og Sverige, hvor jeg rejste rundt som musiker. De måtte så fortolke dem for de øvrige medlemmer af familiem. Men mit ønske om at komme omgivelserne i møde fik mig til at lempe mine gniderier hen i mod et kompromis mellem håndskrift og blokskrift.

Udadtil lykkedes eksperimentet: venner og familie var forbavsede og glade over, at de nu var i stand til at læse mine breve direkte, uden en skriftkyndig som mellemlid.

Og indadtil følte jeg mig i starten som et menneske, der havde begyndt et nyt liv. Den friske luft, der nu strømmede ind over mig fra mine omgivelser, spredte det tungsind, som Kierkegaard kalder åndens hysteri. Men efter et halvt års tid bevirkede dette, godt hjulpet af et par private begivenheder som gik mig meget nær, at jeg begyndte at skrive igen. Digte, som var anderledes end mine første forsøg; digte, som jeg med det samme vidste var *mine egne*, ikke tillempet tidens litterære hovedstrøm.

Det bragte kortvarig forvirring i min tankeverden, da det ikke rigtig rimede med Kierkegaards stadier, nærmest var et tilbageskridt til det æstetiske. Men jeg slog mig til tåls med en af hans egne formuleringer: »Selv derfor om et Menneske valgte det Urette, saa vil han dog, netop paa Grund af den Energi, hvormed han valgte, opdage, at han valgte det Urette.«

Enten-Eller fik mig til at vælge Både-Og. Både at blive et socialt-etisk individ Og digter. En eksisterende digter, takket være Søren Kierkegaard, omend han nok ville have betakket sig.

Jeg skal ikke tage ordet og brødet ud af munden på Litteraturforskere ved at dokumentere i detaljer, hvilken indflydelse Kierkegaard har haft på mit forfatterskab; en indflydelse som i øvrigt næsten ingen af dem har observeret. En undtagelse er den amerikanske litteraturforsker, Leonie Marx, der skriver, at mange af de såkaldte »små mænd« i mine tidlige noveller lever i en tilstand af *angest*, i den kierkegaardske betydning: stille fortabelse, dæmonisk angst for det gode. De er nok til, men til hvad? De eksisterer ikke rigtig, for at eksistere er ikke bare at være til, men at *blive* til; for alvor at komme til verden og dermed til sig selv. Et sted hævder Kierkegaard, at den egentlige kunst er den *at eksistere*. Titlen på en af mine digtsamlinger lyder: *Himmelspræt – eller Kunsten at komme til verden*. Temaet behandles og varieres i mange af mine digte.

Her ville det være passende at runde af med en større håndbevægelse, at opridse videre perspektiver, sammenholde min personlige udvikling med åndshistorien og drage en tankevækkende konklusion. Denne fristelse vil jeg imidlertid imødegå ved i stedet at berette om en kuriøs, privat erfaring: Søren Kierkegaards betænkelige indflydelse på mit forhold til Dyrehaven.

I 1977 flyttede jeg til Hjortekær, til et hus hvorfra der er fem-seks minutters gang til en af de røde porte, så er man i Dyrehaven. Tænk at

bo så tæt ved et af barndommens paradiser, den skov, de sletter, den forlystelsespark, som de fleste københavnere må rejse adskillige kilometre for at kunne gæste, slet ikke at tale om folk fra andre dele af landet eller verden.

Familien og vennerne ønskede til lykke med den gode beliggenhed: Din heldige kartoffel, sådan bare at kunne gå hen om hjørnet og så være i Dyrehaven på et øjeblik!

Deres godmodige misundelse lunede og kildede, det var ikke langt fra at jeg blev misundelig på mig selv.

Og senere lød det: Vi var for resten i Dyrehaven i søndags, for første gang i år – men det er selvfølgelig noget andet med dig, der kan smutte derind hver dag, når det passer dig!

Og jeg svarede smilende: – Nå ja, ligefrem *hver* dag – vejret er jo ikke altid det bedste, og jeg har mit arbejde at passe, så . . . næ, ligefrem *hver* dag . . .

Men efterhånden som mine bekendte begyndte at trænge ind på mig for at høre, hvor ofte en lykkens pamfilius som jeg egentlig frekventerede denne vederkvægende oase, gik noget ganske ejendommeligt op for mig. For i virkeligheden var det ret sjældent jeg satte min fod eller mit cykelhjul i Dyrehaven. Langt sjældnere end for de fleste af vennerne, som boede længere borte, og som på deres hjemvej kiggede ind og spurgte: – Nå, hvorfor har I dog ikke været i Dyrehaven i det pragtfulde vejr?

Lidt efter lidt dæmrede det for mig, at jeg af en eller anden årsag søgte at undgå Dyrehaven. Fandt påskud for at udskyde et besøg. I weekenden brød jeg mig ikke om at komme der, fordi der var for mange mennesker. Og om hverdagen måtte jeg passe mit arbejde. Eller vejret indbød ikke til det. Eller vejret indbød netop til det, og jeg kunne netop afse en times tid til at komme ud i luften. Men så fik jeg på vej ud øje på adskillige ting i min egen have, der trængte til en kærlig hånd; og når nu vejret var gunstigt, og i morgen ville det sikkert øse ned. Så jeg nåede ikke længere end til min egen have, og nå ja, Dyrehaven rendte jo ikke nogen vegne.

Når jeg en sjælden gang vovede mig derind, gik jeg ikke i dybden med det, nøjedes med at krydse et mindre hjørne på nogle få hundrede kvadratmeter lige inden for den røde port, og følte mig lettet, når jeg var sluppet velbeholden ud igen.

Da jeg var barn, hørte de sjældne besøg i Dyrehaven til livets højdepunkter. Som ganske ung havde jeg flere gange været på Dyrehavsbakken, og endda i Friluftsteatret, hvor jeg efter en Shakespeareforestilling, jeg tror det var »Som man behager«, havde sværmet i krattet med min pige, under den lyse sommernat. Et ganske tillidsfuldt, forventningsfuldt forhold til Dyrehaven, hvorfor var det nu slået om i denne ængstelse, denne følelse af let panik når jeg nærmede mig den? Ikke panik i ordets oprindelige betydning, skovrædsel, skræk for skovensomheden, for jeg havde tilbragt dage dybt inde i de store svenske urskove, langt fra menneskers færden, uden at blive panisk, uden at føle andet end spænding

og opstemthed. Nej, min panik gjaldt ikke skove i almindelighed, den gjaldt Dyrehaven i særdeleshed.

Og dette forhold blev ikke ligefrem bedre af, at en af mine nærmeste venner, Povl Dissing, en vinterdag i Dyrehaven, under uskyldig slædekørsel med sine børn, på en ganske lille bakke kørte galt og fik sig et kompliceret ankelbrud. Netop som jeg havde besluttet at udfordre min angst, få repareret bindingerne på mine ski og styrtede mig ned ad Djævlebakken, der burde være en smal sag for mig, der havde lært at løbe på ski i de norske højfelde. Det satte Povls gibsbæn en stopper for, mine ski blev ikke repareret, og er ikke blevet det siden.

Og så var det slet ikke Pan, der stod bag mit anstrengte forhold til Dyrehaven. Det var såmænd Søren Kierkegaard. Det blev jeg først klar over for nylig, da jeg til denne anledning genopfriskede min ungdomslæsning af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*. Heri forekommer Dyrehaven i en lang, underfundig lignelse, som leder min tanke hen på surrealisterne. En af den surrealistiske digtnings bestræbelser er at sammenføre hidtil uforenelige modsætninger i et billede. I det første surrealistiske manifest fra 1924 fremholdes et citat af Pierre Reverdy, som munder ud i følgende: »Jo fjernere og spinklere forbindelsen mellem disse to realiteter, som man har nærmet til hinanden, jo stærkere bliver billedet – jo mere emotionel kraft og poetisk realitet vil det besidde.« Det samme udtrykker vores egen Paul La Cour i *Fragmenter af en Dagbog* (1948):

«. . . før de to videst adskilte Ting i Verden sammen i et Billede, saa deres Slægtskab lyser for Øjet.«

Men allerede i 1846 var Søren Kierkegaard inde på det samme, i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*: »Hvor forunderligt, at det Udtryk som betegner Existentsens sidste Vanskelighed, der netop er at sætte det absolut Forskjellige sammen (som Forestillingen om Gud med det at tage i Dyrehaven), at det samme Udtryk i Sproget ogsaa betegner Drilleriet!«

Og denne lignelse går blandt andet ud på, at det ikke alene er problematisk at tage i Dyrehaven – sideforstået at fatte Gud – men at det i virkeligheden slet ikke kan lade sig gøre; selv ikke for den der gør det, for da er det bare noget han tror han gør. Kierkegaard har det herligt med den slags drillerier, men ordene var blevet stikkende i min underbevidsthed og havde i årevis blokeret min umiddelbare adgang til Dyrehavens lyksaligheder.

Snart vil det opklares, om erkendelsen af dette traume har løst knuden i mit sind. En af de nærmeste dage, når bøgen springer om kap med hjortene, vil jeg gå ind i Dyrehaven, og sammen med min kone, eftersom man skal leve i god forståelse med det andet køn. Og et godt stykke inde i skoven, hvor vi kan se Eremitagesletten forude, vil jeg drille Kierkegaard tilbage, ved hverken at meditere over Gud og saligheden, ej heller ved at søge mod Bakkens forlystelser, men ved at plukke anemoner og snakke med min kone om Søren Kierkegaard.